

Tafsiri ya Mazungumzo Katika Filamu za Kiswahili

H. Pembe

Chuo Kikuu Huria cha Tanzania, Kitivo cha Sanaa na Sayansi za Jamii

hilda.pembe@out.ac.tz

***Ikisiri:** Taaluma ya tafsiri huilingiana na nyanja nyingine za kitaaluma kutokana na kujishughulisha kwake katika mawasiliano. Makala haya yanachunguza tafsiri ya mazungumzo ya Kiingereza katika filamu za Kiswahili nchini Tanzania. Filamu zilizoteuliwa katika uchunguzi ni ile ya Vita Baridi na Love & Power. Kimahususi, makala imechunguza mikakati mbalimbali iliyotumika kupata tafsiri ya mazungumzo ya Kiingereza kwenye filamu za Kiswahili wakati inajulikana kwamba mfumo wa mazungumzo na maandishi hutofautiana kisifa. Pia tafsiri ya mazungumzo ina kanuni na sheria zake. Sambamba na hayo, lugha ya Kiswahili na Kiingereza hutofautiana kiisimu, kitamaduni, kimazingira pamoja na kihistoria. Data zimechambuliwa kwa kuongozwa na nadharia ya ulinganifu kama ilivyoasisiwa na Nida na kisha kuendelezwa na Catford na Newmark. Makala imebaini kwamba matini asilia humwongoza mtafsiri kutumia mikakati kama vile udondoshaji, ufupishaji, ufafanuzi kimuhtasari, uingizaji na matumizi ya tarakimu katika mchakato wa tafsiri ya mazungumzo ya Kiingereza kwenye filamu za Kiswahili.*

Dhana mahususi: Tafsiri ya mazungumzo, filamu za Kiswahili na ulinganifu

UTANGULIZI

Makala haya yamechunguza mikakati ya tafsiri ya mazungumzo ya Kiingereza kwenye filamu za Kiswahili nchini Tanzania. Katika makala haya neno mikakati linamaanisha mbinu maalumu zitumikazo kufanikisha lengo au jambo fulani. Mikakati iliyochunguzwa imetoka katika filamu ya Vita Baridi pamoja na Love & Power. Filamu ni miongoni mwa tanzu ya sanaa za maonyesho katika fasihi simulizi inayowasilishwa na waigizaji jukwaani kwa njia ya mazungumzo. Waigizaji hao huingiza hali fulani inayoweza kuwa matendo, tabia au hisia za kibinadamu kwa kufuata taratibu maalum (Wafula, 1999). Kama zilivyo kazi nyingine za fasihi simulizi, filamu ni sanaa yenye dhima ya kuakisi masuala mbalimbali ya kijamii ambayo kwayo jamii husika hujitazama yenyewe na kuwasiliana na jamii nyingine.

Zama za mwanzo, filamu zilionyesha picha mbalimbali zilizosogea moja baada ya nyingine bila ya kuwepo sauti au ufafanuzi wowote. Hali hii iliendelea hadi miaka ya 1920 pale ambapo watunzi na wagunduzi walipoweza kuweka sauti kwenye picha na hivyo kupelekea kuanzishwa kwa kadi-tafsiri (Kristiansen, 2008). Maendeleo ya sayansi na teknolojia duniani yaliboresha dhana ya kadi-tafsiri hadi kufikia kuwa na tafsiri ya mazungumzo katika filamu.

Tafsiri ya mazungumzo huweza kujitokeza katika uwanja wowote wa kitaaluma. Katika filamu, tafsiri ya mazungumzo hufasiliwa kama mchakato wa kuchukua mazungumzo ya waigizaji na kuyaweka katika mfumo wa maandishi ambayo huweza kuwa chini au juu ya kiwambo. Mchakato huo huweza kujitokeza ndani ya lugha ile ile au baina ya lugha mbili au zaidi (Diaz-Cintas, 2003; Chiaro, 2009; Ching-Ting, 2010). Tafsiri ya mazungumzo katika filamu hulazimika kuambatanishwa na picha za waigizaji na mazungumzo yao ili kuakisi uhusiano wa picha, mazungumzo na maandishi yanayotolewa. Katika makala haya tafsiri ya mazungumzo inayochunguzwa ni baina ya lugha mbili yaani Kiswahili na Kiingereza.

Tafsiri ya mazungumzo kama fani maalumu, huongozwa na vigezo mbalimbali kama vile upunguzaji wa mazungumzo kwa asilimia arobaini hadi sabini (40-70) ili kupata idadi ya mistari isiyozidi miwili (2) au herufi arobaini ikiwemo na nafasi baina ya neno na neno (Diaz-Cintas, 2003; Ivarsson, 2003; Chiaro, 2009; Morris, 2009; Chang, 2012). Mchakato wa

upunguzaji maneno hupelekea matumizi ya mikakati mbalimbali katika ufanikishaji wake ambayo kwa namna nyingine hutegemea aina ya matini husika. Hali hii ndio iliyompelekea mtafiti kuchunguza uteuzi na ujenzi wa mikakati mbalimbali inayotumiwa na watafsiri wa tafsiri ya mazungumzo ya Kiingereza kwenye filamu za Kiswahili.

Wataalamu wengi wametafiti suala la filamu za Kiswahili nchini Tanzania. Maeneo yaliyotafitiwa ni historia na maendeleo ya filamu Tanzania (Mponguliana, 1982; Shule, 2011), tafsiri za filamu Tanzania (Englert, 2010; Englert & Moreto, 2010), maudhui ya filamu za Kiswahili (Kileo, 2010) na matatizo ya tafsiri za filamu za Kiswahili (Ngunguti, 2013).

Suala la mikakati ya tafsiri ya mazungumzo katika filamu za Kiswahili hususani tafsiri ya mazungumzo ya Kiingereza bado halijashughulikiwa. Katika kushughulikia suala hili maswali kadha wa kadha yameibuka: Je, kuna mikakati yoyote iliyotumika katika upatikanaji wa tafsiri ya mazungumzo ya Kiingereza kwenye filamu ya *Vita Baridi* na *Love & Power*? Iwapo ndivyo, wawezaje kuiainisha? Je, mikakati ndiyo inayomwongoza mtafsiri kupata tafsiri ya mazungumzo au matini ya mazungumzo ya waigizaji? Je, kuna mwingiliano wa mikakati au kila moja hujitegemea? Iwapo kuna mwingiliano, kuna athari zozote zinazoweza kujitokeza kutokana na mwingiliano huo?

Makala haya basi, yamechunguza mikakati ya tafsiri ya mazungumzo ya Kiingereza kwa kurejelea filamu teule za Kiswahili. Uteuzi wa tafsiri ya mazungumzo ya Kiingereza unatokana na sababu kwamba Kiingereza nchini Tanzania ni lugha ya mawasiliano katika elimu ya sekondari, elimu ya juu na shughuli za kimataifa. Hivyo basi, kuwa na tafsiri ya mazungumzo ya Kiingereza ni rahisi kupata watu wanaojua lugha ya Kiingereza na Kiswahili. Vilevile lugha ya Kiingereza ni lugha ya kimataifa ambayo watu wengi duniani huitumia kama lugha rasmi, ya kitaifa na kibiashara. Hivyo, kuwa na tafsiri ya mazungumzo ya Kiingereza kwenye filamu za Kiswahili inasaidia kukuza na kusambaza filamu za Kiswahili na lugha ya Kiswahili duniani.

FILAMU KAMA TANZU YA FASIHI SIMULIZI

Katika matini za filamu, mawazo huwasilishwa kwa mfumo wa maongezi au maongezi pamoja na maandishi. Mfumo wa maongezi hujitokeza pale ambapo wahasika wa mawasiliano kujibizana papo kwa papo kwa kutumia njia ya mijadala ya ana kwa ana, mazungumzo ya simu na kongamano la simu (Ogechi, 2002). Katika uwanja ya filamu, mfumo wa maongezi hujitokeza kwa kiasi kikubwa na kuonekana ni mojawapo ya sifa ya filamu. Hii ni kutokana na kwamba maongezi hujipambanua zaidi katika uwanja ya fasihi simulizi ambapo filamu ni mojawapo ya tanzu ya fasihi simulizi kupitia sanaa ya maonyesho. Hivyo mfumo wa maongezi ndio ambao unafanikisha mchakato mzima wa dhima ya filamu.

Mfumo wa maongezi pamoja na maandishi katika filamu, hujitokeza pale ambapo wahasika huwasiliana kwa njia ya maongezi kwanza, kisha maongezi hayo huwasilishwa tena katika mfumo wa maandishi. Mwingiliano wa mfumo wa maongezi na maandishi katika fasihi simulizi umejitokeza katika tanzu mbalimbali kama vile filamu, nyimbo, ngoma, mashairi na ngojera. Hali hii imesababishwa na mahitaji ya kijamii yanayotokana na maendeleo ya sanyansi na teknolojia duniani. Mwingiliano wa maongezi na maandishi katika filamu ulianza kujitokeza karne ya ishiringi wakati ambapo wasanii na watengeneza filamu waliunganisha maarifa ya mbinu ya kadi-tafsiri na sauti-juu na kuibua dhana ya tafsiri ya mazungumzo (Diaz-Cintas, 2003). Sababu ya mwingiliano huo ni maendeleo ya sayansi na teknolojia yaliyopelekea mahitaji ya hadhira katika kipindi hiki cha utandawazi.

TAFSIRI YA MAZUNGUMZO KATIKA FILAMU ZA KISWAHILI

Nchini Tanzania, tafsiri ya mazungumzo ilianza kuambatanishwa katika filamu za Kiswahili kwenye miaka ya 1990 ingawa imeshika mizizi zaidi kuanzia miaka ya 2000 (Englert, 2010; Shule, 2011). Lengo na madhumuni ya uambatanishwaji wa tafsiri ya mazungumzo kwenye filamu za Kiswahili ni kupanua soko la filamu za Kiswahili, kukuza na kuendeleza lugha ya Kiswahili na kueneza utamaduni wa Waswahili hasa hasa Watanzania.

Kimapisi, tafsiri ya mazungumzo kwenye filamu za Kiswahili ilitokana na uhitaji wa mawasiliano na masoko ya filamu duniani uliosababishwa na maendeleo ya sayansi na teknolojia. Nchini Tanzania filamu zilanzishwa na wakoloni hususani Waingereza. Inasemekana kwamba Waingereza walipokuwa wakisafirisha filamu kutoka nchini mwao walisafirisha pia na teknolojia iliyokuwemo katika filamu za kipindi hicho kama vile matumizi ya kadi-tafsiri pamoja na sauti-juu (Mponguliana, 1982). Maboresho ya kadi-tafsiri na sauti-juu yalipelekea kutokea kwa tafsiri ya mazungumzo iliyojitokeza kwa kiasi kidogo sana nchini Tanzania kipindi cha ukoloni, kutokana na nchi kuwa katika harakati za kupata uhuru. Baadae Tanzania iliingia kipindi cha soko huru ambacho kilisaidia sana katika ukuzaji na uendeleaji wa tasnia ya filamu za Kiswahili. Wasanii na watengenezaji wa filamu za Kiswahili waliweza kuangalia filamu za nchi nyingine kama Marekani, India na Nigeria na hivyo kuweza kujipatia maarifa mbalimbali ikiwemo maarifa ya tafsiri ya mazungumzo (Shule, 2011).

Aina ya tafsiri ya mazungumzo inayotawala sana kwenye filamu za Kiswahili ni ile ya tafsiri ya mazungumzo baina ya lugha mbili. Hii ina maana kwamba waigizaji huzungumza lugha ya Kiswahili ilhali mtafsiri huyaweka mazungumzo yao kwenye maandishi kama tafsiri ya mazungumzo katika lugha ya Kiingereza, Kichina, Kifaransa na Kijerumani. Aina ya tafsiri ya mazungumzo ndani ya lugha moja yaani mazungumzo ya waigizaji pamoja na tafsiri yake ya mazungumzo yanakuwa katika lugha moja kama vile Kiswahili bado hujitokeza kwa kiasi kidogo sana katika filamu za Kiswahili.

MISINGI YA NADHARIA

Nadharia inayoongoza katika uchambuzi wa data kwenye makala haya ni nadharia ya ulinganifu kama ilivyoasisiwa na Nida (1964), kisha kuendelezwa na Catford (1965) na Newmark (1988). Nadharia ya ulinganifu iliibuka kutokana na kuwepo kwa tofauti za lugha. Nida (1964) alitumia nadharia ya ulinganifu kuanzia miaka ya 1960 wakati alipokuwa akifanya tafsiri za Biblia.

Nadharia ya ulinganifu inahusu uwiano au uhusiano wa mtindo na mawazo yanayozungumzwa katika M.L.A na yale yanayotafsiriwa katika M.L.P (Nida 1964; Catford, 1965; Newmark, 1988). Uhusiano huo unaweza kujitokeza baina ya lugha mbili au zaidi kwa mfano Kiswahili na Kiingereza au ndani ya lugha moja tu kama vile Kiswahili. Makala haya yamejikita katika matini za lugha mbili yaani Kiswahili na Kiingereza.

Katika nadharia ya ulinganifu, Nida (1964) ameeleza kwamba ulinganifu hujitokeza kwa kuzingatia utamaduni wa jamii ambayo mtafsiri anaitafsiria. Hii ina maana kwamba mtafsiri hutafsiri kwa kuegemea utamaduni wa hadhira pokezi na hivyo ni wajibu wa mtafsiri kuhakikisha kwamba lugha aliyoitumia inaeleweka vema na kwa urahisi na hadhira husika. Hali hii huweza kubainisha dhima mpya ya maneno ambayo yanaweza kuwa na maana tofauti kama yalivyotumika katika M.A kwa lengo la kufanikisha mawasiliano. Mawazo haya ya Nida yanafanana na yale ya Catford (1965) na Newmark (1988) pale wanaposema kwamba ulinganifu hususani wa ujumbe hujitokeza pale mtafsiri anapokuwa huru kutafsiri appendavyo pasipo kufungwa na kanuni za M.A.

Nida (1964) anaendelea kusema nadharia ya ulinganifu pia huweza kujitokeza wakati mtafsiri anapojaribu kuweka uhusiano wa karibu iwezekanavyo wa M.A na M.P. Uhusiano huo wa karibu umejikita zaidi katika vipengele vya isimu kama vile mofu, neno, kirai, kishazi na sentensi. Naye Catford (1965) na Newmark (1988) wanaongezea mawazo ya Nida kwa kusema mtafsiri anapofungwa na mtindo na utamaduni wa M.A kutokana na sababu yoyote ile husababisha uhusiano wa karibu wa M.A na M.P ingawa hadhira ya M.P haiwezi kuelewa vizuri matini yao kwa sababu ya kutumia sarufi na utamaduni wa M.A.

Hivyo basi, makala haya yametumia mitazamo ya Nida, Catford na Newmark katika kuainisha na kuchambua mikakati iliyotumika katika upatikanaji wa tafsiri ya mazungumzo ya Kiingereza kwa kurejelea filamu ya *Vita Baridi* na *Love & Power*.

UKUSANYAJI WA DATA

Makala haya yamekusanya data kwa njia ya upekuzi matini. Matini zilizopekuliwa ni filamu za Kiswahili zenye tafsiri ya mazungumzo ya Kiingereza ambazo zimepatikana kutokana na sampuli ya kinasibu. Mtafiti aliangalia mara kadhaa filamu teule huku akinakili mazungumzo yote yaliyosemwa na waigizaji pamoja na tafsiri ya mazungumzo ya Kiingereza yaliyokuwa yakijitokeza chini ya kiwambo. Baada ya kunakili filamu zote, mtafiti alilinganisha matini hizo zilizomwezesha kuainisha mikakati mbalimbali iliyotumika katika mchakato wa tafsiri ya mazungumzo. Sampuli ya nasibu imetumika katika uchaguzi wa matini zilizotumika katika uchambuzi.

UCHAMBUZI WA DATA

Katika makala haya mikakati inayochambuliwa ni ile iliyotumika katika mchakato wa tafsiri ya mazungumzo ya Kiingereza kwenye filamu za Kiswahili. Kwa kuwa matini zilizotumia mikakati ni nyingi, makala haya yamechagua kinasibu matini moja moja kutoka kwa kila filamu ambazo zimetumika katika uchambuzi. Mikakati iliyotumiwa na watafsiri wa filamu ya *Vita Baridi* na *Love & Power* ni udondoshaji, uondoaji, uingizaji, ufupisho, ufafanuzi kimuhtasari pamoja na matumizi ya takwimu.

Mkakati wa Udondoshaji

Udondoshaji ni miongoni mwa aina ya ushikamani ambayo hujitokeza pale ambapo baadhi ya elementi katika sentensi huondolewa au huachwa kutumiwa katika sentensi kutokana na sababu mbalimbali bila ya kuathiri maana (Halliday na Hassan, 1976). Halliday na Hassan wanaendelea kueleza, kwa kuwa ushikamani hujipambanua katika viwango viwili ambavyo ni kiwango cha kisarufi na kiwango cha msamiati vivyo hivyo hata udondoshaji kama moja ya aina ya ushikamani hujipambanua katika viwango hivyo.

Katika taaluma ya tafsiri, dhana ya udondoshaji pia hujitokeza wakati wa mchakato wa tafsiri kutokana na tofauti za lugha, lengo la tafsiri, hadhira lengwa na aina ya matini inayoshughulikiwa. Fawcett (1997) ameanisha aina tatu za udondoshaji katika tafsiri ambazo ni udondoshaji unaorejelea maarifa na muktadha wa kidunia, udondoshaji unaorejelea iktisadi-lugha na udondoshaji unaotokana na sarufi ya lugha husika. Mtafsiri anapokuwa katika tafsiri huweza kutumia aina zote za udondoshaji au baadhi kwa kujua au kwa kutojua.

Dhana ya udondoshaji imejitokeza pia kama mojawapo ya mkakati wa kukidhi vigezo vya tafsiri ya mazungumzo. Kwa mijibu ya Koolstra na wenzake (2002), Cronin (2009), Ching-Ting (2010), Chang (2012) na Mogadam na Shabanipoor (2013) udondoshaji ni mkakati mmojawapo wa kufanikisha tafsiri ya mazungumzo kutokana na kwamba inaondoa mambo yote ambayo si ya muhimu katika sentensi ili kukidhi sheria na kanuni za idadi ya mistari na herufi katika kiwambo.

Tafsiri ya mazungumzo ya Kiingereza kwenye filamu za Kiswahili imetumia mkakati wa udondoshaji hasa ule wa msamiati kwa kiasi kikubwa. Udondoshaji wa msamiati hujitokeza kwa kuondoa urudufishaji wa maneno ambayo dhana yake huweza kubebwa na vipashio vingine jumuiishi ambavyo hubaki katika matini bila kupoteza ushikamani wa matini pamoja na maana iliyokusudiwa. Katika tafsiri ya mazungumzo, na hasa tafsiri ya mazungumzo baina ya lugha mbili yaani Kiswahili na Kiingereza, udondoshaji hujitokeza kutokana na tofauti za sarufi, tamaduni, mazingira na hadhira lengwa. Kwa kurejelea filamu teule za Kiswahili, mkakati wa udondoshaji umejitokeza kwa kupunguza urudufishaji wa neno au maneno yenye kuhusiana, utumizi wa dhana jumuiishi katika M.P, jumbe zilizojitokeza katika semi na matendo kwa wakati mmoja pamoja na matumizi wa matini zilizo katika lugha nyingine.

Udondoshaji unaosababishwa na urudufishaji wa neno hujitokeza pale ambapo neno au maneno katika matini hulazimika kudondoshwa pale linapojitokeza zaidi ya mara moja ili kupunguza uradidi usio na msingi. Aidha, udondoshaji wa urudufishaji wa maneno yenye uhusiano humaanisha kuwa neno au maneno huweza kudondoshwa iwapo kuna mwingiliano wa maana baina ya maneno hayo. Hivyo, hata maneno hayo yakidondoshwa maana zake zitabebwa na maneno au vipashio vinavyosalia. Data hii inadhihirisha kauli hii:

MA

1. Niguse uone, niguse, nuguse, nuguse uone, niguse, niguse, niguse, niguse uone. Sungra mi mkolofi (Filamu ya *Vita Baridi*)
2. Sasa weka chachacha chachacha. Chalaza chachacha unaona hiyo, bwana we hayo kidogo maneno. Umeona eee hata nyimbo yangu kidogo inaingia hapo. Laaaaa laaaa hiii.
Haaaa haaaa haaa homonize hiyo (Filamu ya *Love & Power*)

MP

1. Touch me and you will see!

2. Play the guitar

Data namba 1 ya M.A imetumia maneno 'niguse' na 'uone' zaidi ya mara moja kwa lengo la kuonyesha msisitizo ambao msisitizo huo haukujitokeza katika M.P. Sababu ya kuondoa msisitizo huo kwenye M.P ni kwa lengo la kukidhi sheria ya idadi ya mistari na herufi katika kiwambo. Licha ya hilo, namba 2 imeonyesha udondoshaji wa urudufishaji wa maneno yenye kuhusiana kimaana. Data namba 2 ya M.A imeeleza hali tatu zenye kuhusiana, kuingiliana na kutegemeana katika kukamilisha maana ya matini husika. Kwa mfano anaposema 'weka chachacha' ina maana anaamrisha hali ya kuliza gitaa; '...hata nyimbo yangu kidogo inaingia hapo' msemu huu unajenga hali ya uhusiano wa mlio wa gitaa unaosikika na wimbo unaoimbwa. Aidha, msemu 'homonize hiyo' unajenga hali ya kuburudika ambayo inatokana na mlio wa gitaa wenye kufungamana na wimbo. Ushikamani wa hali zote tatu unaleta vionjo vya mvuto na maana fulani kwa hadhira wa M.A wakati katika M.P hali hizo tatu zimejitokeza kwa namna ya mficho sana. Sentensi *play the guitar* ikiwekwa katika lugha ya Kiswahili inakuwa 'piga gitaa'. Katika sentensi 'piga gitaa' hali zote zilizojitokeza katika M.A pia zinajitokeza, kwani huwezi 'kupiga gitaa' bila ya kutokea kwa mlio ambao unaweza kukupelekea katika ujenzi wa wimbo na hatimae kuburudika. Kwa hiyo sentensi *play the guitar* inayojitokeza katika M.P imebeba hali zote zilizoko kwenye M.A katika mfumo wa udondoshaji wa baadhi ya maneno ambayo yanaweza kubebwa na maneno mengine. Hii imesaidia katika suala zima la kufanikisha sheria za idadi ya mistari na herufi pamoja na kujenga ushikamani wa M.P.

Sambamba na udondoshaji utokanao na urudufishaji pia kuna udondoshaji utokanao na neno jumuiishi. Huu ni udondoshaji unaojitokeza pale ambapo mtafsiri huteua neno la jumla ambalo limebeba maana ya maneno mengine. Tuchunguze mifano ifuatayo:

M.A

3. Kwa hiyo uwataarifu kuwa amepatikana mtu mwenye raha, kwa babu kijijini tunapigasura, tunaenda kurekebisha nyumba ya babu, babu, bibi, shangazi, mjomba tunawaleta mjini waje kula raha. Mwongozeke kidogo (Filamu ya *Love & Power*)
4. Kwa hiyo huku unaweza kuja na mbuzi, ng'ombe ukafuga (Filamu ya *Vita Baridi*)

M.P

3. -I will build house for all your family
-members starting with your grandpa
4. It means you can come with domestic animals in the forest?

Ukiangalia namba 3 ya M.P, mtafsiri ametumia neno la jumla *family members* akimaanisha 'babu, bibi, shangazi na mjomba' ambayo yamejitokana katika M.A. Vilevile namba 4 ya M.P mtafsiri ametumia neno *domestic animals* kumaanisha 'mbuzi na ng'ombe' ambayo yamejitokeza kwenye M.A. Matumishi ya maneno jumuiishi katika tafsiri ya mazungumzo ya Kiingereza yamesaidi sana katika suala la kukidhi idadi ya mistari na herufi katika kiwambo.

Vilevile kuna udondoshaji unaosababishwa na uhusiano wa matini. Uhusiano wa matini ni utegemezi wa matini tangulizi na fuatizi ambao hujitokeza katika neno, kirai, kishazi, sentensi, aya, sura, makala na hata kitabu. Uhusiano wa matini unaozungumziwa katika sehemu hii ni ule wa sentensi tangulizi kama matini mojawapo inayojitegemea na sentensi fuatizi kama matini nyingine inayojitegemea. Matini hizi zinahusiana na kushirikiana hadi kusababisha udondoshaji. Kwa mujibu wa Beaugrande na Wolfgang (1981) udondoshaji unaosababishwa na uhusiano wa matini mara nyingi hujitokeza katika sentensi fuatizi ikitegemea kwamba sentensi tangulizi imebeba wazo au dhana ya sentensi fuatizi. Hivyo ili kuondoa urudiaji usio na msingi na kufanikisha suala zima la ushikamani udondoshaji

unaosababishwa na uhusiano wa kimatini hujitokeza kama ambavyo matini zifuatazo zinavyoonesha.

M.A

5. Hiyo balbu ni kuchomeka na kuchomoa. Shika hii 10,000 utakula na watotoasubuhi (Filamu *yaVita Baridi*).
6. Acha upumbavu shika hii hela (Filamu *yaVita Baridi*)
7. Shika hutakufa kamata upesi sasa (Filamu *yaVita Baridi*)

M.P

5. -You will replace the bulb later
- have this Tshs 10,000
6. Stop being stupid
7. Take it you will not die

Katika matini hizi, matini ya 5 ni matini tangulizi ambapo matini ya 6 na 7 zimejitokeza kama matini fuatizi na iwapo matini ya 6 itatangulia basi itajitokeza kama matini tangulizi na matini ya 7 itakuwa matini fuatizi. Kirai 'shika hii hela' kilichojitokeza kwenye M.A ya 6 kimedondoshwa katika M.P kutokana na dhana yake kubebwa na matini tangulizi yaani matini ya 5. Hali hii ya udondoshaji kwenye M.P imejitokeza pia katika kirai 'kamata upesi sasa' kilichoko kwenye M.A ya 7 kutokana na ujumbe wake kujitokeza katika matini tangulizi yaani ya 6. Hii inaonyesha kwamba katika filamu za Kiswahili udondoshaji wa uhusiano wa matini umejitokeza katika M.P. Koolstra na Wenzake (2002) wanasema kuwa iwapo kuna mwingiliano wa mawazo katika matini zaidi ya moja zinazofuatana, udondoshaji unaweza kujitokeza ili kuondoa urudiaji wa mawazo pamoja na kufanikisha suala la idadi ya mistari na herufi katika tafsiri ya mazungumzo.

Licha ya hivyo, kuna udondoshaji unaosababishwa na matini za lugha nyingine. Kutokana na mpangilio wa sehemu ya L.A na L.P katika filamu za Kiswahili imejidhihilisha kwamba iwapo L.P kwa kiasi fulani itajitokeza sehemu ya L.A basi itadondoshwa wakati wa uundaji wa M.P kama ambavyo matini zifuatazo zinavyojionyesha.

M.A

8. I love you, I took care of you, you are living in my house, Kim umekosa nini? (*Filamu ya Vita Baridi*)

M.P

9. What did you lack?

Kutokana na mgawanyo wa lugha ya M.A na M.P basi M.A inatakiwa iwe katika lugha ya Kiswahili ilhali M.P iwe katika lugha ya Kiingereza. Namba 8 ya M.A imetumia lugha zote mbili yaani Kiswahili na Kiingereza na hivyo kusababisha udondoshaji wa matini yote iliyojitokeza katika lugha ya Kiingereza kwenye M.P. Hii ni kutokana na kwamba matini zote za lugha ya Kiingereza zinatakiwa zijitokeze kwenye M.P na sio vinginevyo.

Mkakati wa Uondoaji

Uondoaji ni neno lililonyambulishwa toka kwenye mzizi wa neno *-ondoa-* lenye maana ya kutoa au kuacha kabisa baadhi ya vipashio vya lugha au dhana nzima kwenye habari fulani. Hii ina maana kwamba habari fulani inayozungumziwa katika sentensi A huondolewa kabisa katika sentensi B na kuwa kana kwamba hakukuwa na habari kama hiyo. Uondoaji wa habari hiyo hutokana na sababu kwamba kuna ukosekanaji wa msamiati au dhana katika mchakato wa kuiweka katika sentensi B. Ukosekanaji huo unaweza kutokana na kwamba sentensi A imefungamana na nduni za kitamaduni pamoja na matumizi ya lugha za kisanaa.

Kuna mwingiliano na mfanano wa dhana ya uondoaji na udondoshaji katika matini. Murguia (2004) na Mogadam na Shabanipoor (2003) wanasema kuwa dhana hizi mbili hazitofautiani kimaana bali hutofautiana kimatumizi. Katika makala haya dhana ya uondoaji na udondoshaji zimetumika tofauti katika maana na hata matumizi. Makala imefasili udondoshaji kama uachaji au uondoaji wa vipashio vya sentensi au dhana ambapo kwa namna moja au nyingine vipashio au dhana hizo zimebebwa 'kidhana' na sentensi tangulizi au neno jumuiishi. Hivyo basi, kuonekana kama ni urudiaji usio na msingi pamoja na

kusaidia ushikamani wa matini. Uondoaji umefasiliwa kama uachaji wa vipashio au dhana za sentensi katika matini yaani vipashio au dhana zilizoelezwa sehemu A hazikujitokezi kabisa hata 'kidhana' katika sehemu B ya matini na hivyo kwa namna moja au nyingine kuonekana kana kwamba hazikutumiwa kabisa au hazipo kabisa katika sehemu A. Katika mchakato wa tafsiri ya mazungumzo ya Kiingereza mbinu ya uondoaji imejitokeza katika vipengele vya lugha ya kisanaa pamoja na matumizi ya vinukta.

Uondoaji unaosababishwa na lugha ya kisanaa huonekana pale ambapo mtafsiri huondoa kabisa kwa kutovitafsiri vipengele vya kisanaa. Sababu ya uondoaji huo ni kutokana na kwamba vipengele vingi vya kisanaa havina maana dhahiri inayojitokeza na badala yake maana yake hutegemea muktadha au uhusiano wa vipashio katika sentensi. Sambamba na hiyo, vipengele vya lugha ya kisanaa vimefungamana na utamaduni wa lugha husika na hivyo ni ngumu kwa mtafsiri kuvihamisha kutoka lugha moja kwenda nyingine. Ugumu wa kutafsiri vipengele vya lugha ya kisanaa katika tafsiri ya mazungumzo ndiyo unaopelekea mtafsiri kuviondoa vipengele hivyo katika M.P. Ingawaje, mtafsiri huweza kuegemea katika kigezo cha sheria za idadi ya mistari na herufi katika kiwambo kama ambavyo matini hizi zinavyoonesha.

M.A

9. We utampata wapi Beyonce Eee we ulivyo mweusi kama ukuta wa jiko haaa haaa haaa (Filamu ya *Love & Power*).

M.P

9. A person like you can't get Beyonce, no way.

Ukirejelea data ya 9 unabaini matumizi ya tashibiha ambayo ni 'mweusi kama ukuta wa jiko'. Matumizi ya tashibiha katika M.A ni kuendeleza kutoa msisitizo wa jambo linaloelezewa na kuleta mvumo kwa wasikilizaji. Mtafsiri ameiondoa kabisa tashibiha hii katika M.P na hivyo kuonekana kana kwamba hakuna matumizi ya tashibiha katika matini hiyo na hivyo kuleta wepesi wa lugha iliyotumika kuwasilisha ujumbe katika M.P.

Vilevile kumekuwa na uondoaji unaosababishwa na matumizi ya vinukta. Vinukta ni miongoni mwa viakifishi ambavyo hutumiwa katika maongezi au maandishi kwa lengo la kuwezesha kueleweka kwa jambo fulani kibarabara (Kitsao, 1995; Ogechi, 2002). Kwa kawaida vinukta zinazotumika huwa ni tatu na hutumika kwa njia mbalimbali kama vile kuonyesha kusitasita au hata kimya, tabia ambayo ni kaida hasa kwa lugha ya maongezi; kuashiria uondoaji wa baadhi ya maneno katika nukuu. Vinukta vinapokuwa mwanzoni humaanisha kwamba nukuu imeanzia mahali kabla ya mwanzo wa sentensi. Nukuu hiyo inaweza kuondoa baadhi ya maneno katika mfululizo wake na hata kumalizikia mahali kabla ya mwisho wake.

Katika mchakato wa tafsiri ya mazungumzo ya Kiingereza kwenye filamu za Kiswahili kumekuwa na matumizi ya vinukta katika M.P. Matumizi ya vinukta yametofautiana kiidadi baina ya matini na matini hadi kuleta utata wa maana kwa hadhira. Tuchunguze matini hizi.

M.A

10. Aaaaaa baba yangu Mzambia na mama yangu mchaga lakini I was born and grown up in England and after I got my Master degree in law (Filamu ya *Vita Baridi*)
11. Dr. limekuwa ni janga la familia sasa, kaka yangu kapoteza maisha kwa ugonjwa huo huo (Filamu ya *Love & Power*)
12. Mnatuonea, mnatudanganya, you think us like just I don't know (Filamu ya *Vita Baridi*)

M.P

10. -My father is from Zambia and my
-mother is a Tanzanian but....
11. -This is a catastrophe, he died because of the same thing...
12. You are intimidating us, lying to us.....

Ukiangalia namba 10, 11 na 12 unabaini matumizi ya idadi tofauti ya vinukta katika M.P. Kwa mujibu wa mawazo ya Kitsao (1995) na Ogechi (2002) namba ya 10 katika M.P ndiyo imetumia vinukta vinavyotakiwa yaani vinukta vitatu vya mwanzo vinaonyesha uondoaji wa jambo na kinukta cha nne kinamaanisha ni nukta (kifunga sentensi). Namba ya 11 ina vinukta vitatu wakati ya 12 ina vinukta vitano. Matumizi ya idadi ya vinukta katika matini hizo haitambuliki katika sheria za uakifishaji na hivyo kuibua maswali mengi kwa hadhira wanaofuatilia tafsiri ya mazungumzo ya Kiingereza kwenye filamu za Kiswahili. Hali hii ya matumizi ya idadi tofauti za vinukta katika matini inadhihilishwa na utafiti wa Ngunguti (2013) pale anaposema kwamba watafsiri wanaojishughulisha na mchakato wa kutafsiri tafsiri ya mazungumzo ya Kiingereza katika filamu za Kiswahili hawana ujuzi wala maarifa ya tafsiri. Hii ina maana kwamba watafsiri wengi wa filamu za Kiswahili sio wataalamu bali hutafsiri kutokana na kujua lugha ya Kiswahili na Kiingereza na hivyo kusababisha makosa mengi ya kisarufi na ya kihariri.

Mkakati wa Uingizaji

Uingizaji ni neno lililonyambuliwa toka kwenye mzizi '-ingi-' lenye maana ya kuongeza taarifa fulani kwenye taarifa iliyokuwepo awali. Uingizaji unaweza kuwa katika mfumo wa mazungumzo au maandishi na kujitokeza katika vipashio vyote vya lugha kama vile mofimu, neno, kirai, kishazi na hata sentensi. Vipashio hivyo vya lugha huweza kujitokeza mwanzoni mwa sentensi au mwishoni kutegemeana na muundo wa sentensi A yaani sentensi ya awali. Maneno au habari inayoingizwa haitakiwi kuwa tofauti kabisa kidhana na sentensi A basi hutakiwa kuhusiana au kutegemeana katika ukamilishaji wa sentensi. Hali hii ndio inayopelekea kusema kwamba uingizaji wa vipashio vya lugha katika sentensi hulenga kukamilisha maana ya sentensi A pamoja na kuleta mvuto kwa hadhira na hivyo huweza kutumika kama kivumishi au kikukumishi.

Kwa mujibu wa Pembe (2010) dhana ya uingizaji wa vipashio vya lugha katika mchakato wa tafsiri baina ya lugha mbili na zaidi haukupukiki. Hii ni kutokana na tofauti za kisarufi, kitamaduni, kimazingira na kihistoria za lugha husika. Pembe anaendelea kusema katika mchakato wa kuweka ulinganifu wa M.A na M.P, mtafsiri hujikuta ameingiza vipashio vya lugha katika M.P kwa kujua au kwa kutokujua. Kusudi la uingizaji wa vipashio vya lugha ni kuleta maana iliyokusudiwa pamoja na kufanikisha ushikamani wa L.P. Nao Ghaemi na Benyamin (2010) pamoja na Chang (2012) wanasema uingizaji katika tafsiri ya mazungumzo ni mojawapo ya mbinu inayotakiwa kutumiwa na mtafsiri pale ambapo kuna uhitaji wa kuelezea jambo fulani ambalo haliwezi kueleweka vema katika M.P bila ya uingizaji wa maneno fulani fulani. Hii inatokana na kwamba kila lugha ina muundo wa sarufi na tamaduni zake, hivyo kuna uwezekano mkubwa kabisa kwamba jambo fulani haliwezi kueleweka vema baada ya kutafsiriwa bila ya kuingiziwa maneno ya ziada ya kulifafanua. Pamoja na kwamba mtafsiri wa tafsiri ya mazungumzo ya Kiingereza kwenye filamu za Kiswahili ametumia mkakabi huu lakini imembidi atumie kimakini ili kulinda idadi ya mistari na herufi kama matini zifuatazo zinavyoonesha.

M.A

13. Ningechelewa kidogo tu nisingekukuta (Filamu ya *Love & Power*)

M.P

13. -If I was a bit late, I wouldn't find you
-here, would I?

Katika namba 13 kwenye M.P kuna uingizaji wa kibandika swali yaani *would I?* ambayo haikujitokeza katika M.A. Uingizaji wa kibandika swali katika M.P haukulenga kuleta ushikamani wa matini bali umelenga kuleta mvuto kwa hadhira na upambaji wa matini. Vibadika swali havikujitokeza katika M.A na hata vikiondolewa kwenye M.P haviathiri maana ya sentensi.

Pia kuna uingizaji ujengao maana katika sentensi. Maana katika sentensi hutegemea uhusiano wa vipashio vya lugha utokanao na kanuni na taratibu za lugha husika. Kila lugha ina kanuni na taratibu zake katika ujengaji wa maana kwenye vipashio vya lugha. Hii ni kutokana na kwamba lugha hutofautiana kisarufi, kitamaduni, kimazingira na kihistoria na hivyo kusababisha uingizaji wa baadhi ya vipashio vya lugha wakati wa mchakato wa tafsiri kwa lengo la kulinda ujumbe na mtindo wa M.A. Katika mchakato wa tafsiri ya mazungumzo ya Kiingereza kwenye filamu za Kiswahili suala la uingizaji wa vipashio vya lugha ili kujenga maana katika matini limejitokeza kama inavyoonyesha kwenye matini hizi.

M.A

14. Sasa tutakufanyia vipimo (Filamu ya *Love & Power*)
15. Aaaa sijui wanafanyajefanyaje? (Filamu ya *Vita Baridi*)

M.P

14. -We will have to examine your
-kidneys if they match
15. -They really know how to love
- I don't know how they do it

Katika M.P kuna uingizaji wa vipashio vya lugha ambavyo havikujitokeza katika M.A. Vipashio vilivyoingizwa ni kirai *yourkidneys if they match* cha namba 14 pamoja na sentensi *they really know how to love* cha namba 15 katika M.P. Uingizaji wa vipashio hivi vya lugha unatokana na sababu kuwa lugha ya Kiswahili na Kiingereza hutofautiana kisarufi. Kutokana na hilo, ili sentensi ya M.P iweze kuleta maana imemlazimisha mtafsiri kuingiza vipashio hivyo ili kupata maana ya M.A iliyokusudiwa ingawa sheria ya idadi ya mistari na herufi katika kiwambo humbana mtafsiri.

Mkakati wa Ufafanuzi Kimuhtasari

Ufafanuzi wa kimuhtasari ni kitendo cha kueleza kitu au jambo wazi wazi kwa muundo wa maelezo mafupi ili kuwawezesha hadhira husika ielewe kwa urahisi jambo au kitu kinachozungumziwa. Ufafanuzi wa kimuhtasari huweza kujitokeza katika lugha ile ile au baina ya lugha mbili na zaidi. Utokeaji wa ufafanuzi wa kimuhtasari ndani ya lugha ile ile hulenga zaidi kueleza matumizi ya istilahi mbalimbali kwenye nyanja husika. Ufafanuzi kimuhtasari baina ya lugha mbili na zaidi hujitokeza kwenye vipengele vya kisarufi, kitamaduni, kihistoria na kimazingira kutokana na tofauti za lugha na mara nyingi hupatikana katika taalamu ya tafsiri.

Mbali na kujitokeza katika matawi mengine ya isimu, ufafanuzi kimuhtasari hujitokeza pia katika mchakato wa tafsiri. Kwa mujibu wa Newmark (1988) na Horton (2007) ni vigumu kwa mtafsiri kuhamisha habari iliyofungamana na utamaduni wa lugha husika. Wanaendelea kusema kuwa ni vema mtafsiri akahamisha neno kama lilivyo kwenye M.P au akatumia mbinu ya ufafanuzi wa kimuhtasari katika M.P. Matumizi ya mbinu ya ufafanuzi wa kimuhtasari katika mchakato wa tafsiri ya mazungumzo yalishapendekewa awali na Ghaemi na Benyamin (2010). Pamoja na kuwepo kwa sheria ya idadi ya mistari na herufi katika kiwambo lakini ni vema kuitumia mbinu hii kwenye baadhi ya maneno yaliyofungamana na tamaduni kwa lengo la kutopotosha maana iliyokusudiwa na M.A. Hivyo ni wajibu wa mtafsiri kuwa mahiri na mwenye ustadi mwingi katika kutumia mbinu ya ufafanuzi kimuhtasari huku akikabilia na sheria ya idadi ya mistari na herufi katika kiwambo. Tuchunguze mifano ifuatayo:

M.A

16. Iko hivi mtu anayemchukua Christina huwezi kabisa kushindana naye jamaa ana kisu kikali mno, jamaa yuko safi, jamaa ni kiboko (Filamu ya *Love & Power*)
17. Usinibeep (Filamu ya *Vita Baridi*)
18. Natakupigia (Filamu ya *Vita Baridi*)

M.P

16. -Christine's man is stink rich, there is no
-way that you can compete with him
17. Do not annoy me
18. I will take it for you

Namba 16 katika M.A imetumia misemo 'jamaa ana kisu kikali, jamaa yuko safi, jamaa ni kiboko' misemo yote hii ina maanisha kwamba mtu huyu ni tajiri sana na hivyo anauwezo wa kufanya chochote anachotaka kutokana na pesa zake. Mtafsiri wa tafsiri ya mazungumzo hakuweza kutafsiri misemo hiyo katika M.P kutokana na tofauti za lugha ya Kiingereza na Kiswahili pamoja na utamaduni wake. Hivyo mtafsiri alilazimika atumie maana ya misemo hiyo kwa mbinu ya ufafanuzi wa kimuhtasari ili aweze kufikisha ujumbe uliokusudiwa na M.A. Mbinu ya ufafanuzi wa kimuhtasari imetumika pia kwenye namba 17 na 18 katika msemi 'usinibeep' na 'nitakupigia'. 'Usinibeep' ni msembo wenye maana ya kwambausinichokoze ilhali 'nitakupigia' ni msembo wenye maana kwamba nitakujibukutokana na uchokozi wako.

Maneno haya ukiyaangalia kwa lugha ya kawaida unaweza kupata maana nyingine kabisa ambayo wazungumzaji hawakukusudia lakini ukirudi katika muktudha wa uzungumzaji ndio utaelewa kuwa ni misemo yenye maana nyingine kabisa tofauti na maana ya msingi wa maneno hayo. Mtafsiri wa tafsiri ya mazungumzo ya Kiingereza hakuweza kupata msamiati

wa Kiingereza wa misemo hii na matokeo yake ilimlazimisha atumie mbinu ya ufafanuzi kimuhtasari ili aweze kupata M.P.

Mkakati wa Matumizi ya Tarakimu

Tarakimu ni alama ya hesabu iliyoandikwa kuonyesha idadi ambayo inaweza kuwa katika tarakimu za Kiarabu kama vile 1, 2, 3, 4 na 5 pamoja na tarakimu za Kirumi kama vile i, ii, iii, iv na v miongoni mwa tarakimu zingine (TUKI, 2009). Makala haya yamegawa muundo wa tarakimu katika makundi mawili yaani tarakimu zenye muundo wa alama kama vile 1, 2, 3, 4 na 5 na zile zenye muundo wa maelezo ya maneno kam vile moja, mbili, tatu, nne, na tano.

Matumizi makubwa ya tarakimu yanapatikana katika somo la hisabati pamoja na taaluma nyingine za sayansi na kwa kiasi kidogo hupatikana katika masomo ya sanaa. Kandagor (2011) anasema baadhi ya tarakimu hasa zile zinazotamkwa sawa na baadhi ya maneno (ama sauti) katika lugha hutumika katika mawasiliano (hudhihirika katika maandishi pekee) ya kila siku. Kwa mfano '2kutane'ina maana ya tukutane. Kandagor anaendelea kusema kuwa maandishi wa jumbe fupi hupendelea matumizi ya tarakimu katika jumbe zao kwani zinarahisisha uandishi, uharaka pamoja na huchukua nafasi ndogo katika rununu ukilinganisha na kuandika neno zima.

Katika mchakato wa upunguzaji mazungumzo kwa asilimia arobaini hadi sabini (40-70) wa tafsiri ya mazungumzo kama ilivyopendekezwa na Diaz-Cintas (2003), Ivarsson, (2003), Chiaro (2009), Morris (2009) pamoja na Chang (2012) matumizi ya tarakimu hususani zile zenye muundo wa alama zimejitokeza kuwa miongoni mwa mikakati ya ufanikishaji wa zoezi hilo. Tarakimu zenye muundo wa maneno hutumia herufi nyingi zaidi kuliko zile zenye muundo wa alama. Hivyo katika mchakato wa tafsiri ya mazungumzo hupendekezwa matumizi ya tarakimu zenye muundo wa alama zaidi kuliko zile zenye muundo wa maneno kwa lengo la kukidhi sheria ya idadi ya mistari na herufi katika kiwambo.

M.A

19. Aaaaa ni kama hekta elfu tano hivi (Filamu *ya Vita Baridi*)
20. Mi wazee, mi wazee naongea nao leo leo. Kwa hiyo wewe kesho saa nne (Filamu *ya Love & Power*)

M.P

19. Around 5000 hactres
20. -I will talk to my folks later so I will give you
-a proper answer tomorrow morning at 10.

Ukiangalia namba 19 na 20 katika M.P unaona kuna matumizi makubwa ya tarakimu za alama tofauti kabisa na jinsi ilivyojitokeza katika M.A. Hali hii inatokana kwamba tarakimu za alama zinakuwa na herufi chache zaidi ukilinganisha na zile za maneno na hivyo kusaidia zaidi katika utimizaji wa sheria ya idadi ya mistari na herufi katika kiwambo. Kwa mfano, namba 19 katika M.P imetumia herufi nne kuelezea kirai 5000 wakati M.A imetumia herufi tisa ukujumuisha na nafasi baina ya neno na neno kuelezea kirai hicho hicho. Hivyo basi, matumizi ya tarakimu za alama zimesaidia sana kufanikisha suala la idadi ya mistari na herufi katika kiwambo kwenye filamu za Kiswahili.

Mkakati wa Ufupishaji

Ufupishaji ni neno lililonyambuliwa kutoka kwenye mzizi wa neno *-fupi-* lenye maana ya jambo au habari isio ndefu au habari yenye maneno machache. Mchakato wa kufanya habari iwe fupi huitwa kufupisha na matokeo ya kufupisha ni ufupisho. Kwa mujibu wa Kitsao

(1995) kufupisha ni kupunguza urefu wa habari au kueleza kwa maneno machache kuliko yale yaliyotumika kwenye fungu au habari asilia bila ya kubadili ujumbe au maana asilia.

Humeid na Altai (2013) wanaeleza kuwa ufupishaji ni mojawapo ya njia inayotumika katika uundaji wa maneno kwenye lugha mbalimbali duniani. Humeid na Altai wanaendelea kusema kwamba zipo aina kuu tatu zinazojibainisha katika ufupishaji wa habari ambazo ni akronimi, uhulutishaji pamoja na ukatizaji. Ufupishaji wa aina ya akronimi ndiyo uliyoanza kujitokeza kwenye mchakato wa ufupishaji na ndio unajitokeza zaidi ukilinganisha na aina ya uhulutishaji na ukatizaji.

Dhana ya ufupishaji katika tafsiri hutegemea sarufi ya lugha husika ingawaje vifupisho vya kimataifa hueleweka kwa urahisi zaidi na hadhira pana kuliko vifupisho vya kitaifa na kibinafsi. Bankole (2006) ameanisha mbinu tatu za kutafsiri au kuweka vifupisho katika M.P ambazo ni: Mosi, ukukopa msamiati, mbinu hii humaanisha kwamba unalichukua neno kama lilivyo katika L.A na kuliweka katika L.P. Mara nyingi mbinu hii hutumika sana kwenye vifupisho vya kimataifa ambavyo vinaeleweka na hadhira pana. Kwa mfano kifupisho FIFA ni neno la Kifaransa lenye maana ya *Fédération Internationale de Football Association*. Kifupisho hiki hutumiwa na watafsiri wengi kama kilivyo kutokana na kueleweka na jamii pana duniani.

Pili, vifupisho hunaweza kutafsiriwa kwa njia ya upangaji upya wa herufi au neno, mbinu hii hutegemeana ukaribu wa muundo wa lugha pamoja na neno husika. Kwa mfano ufupisho wa neno *African Union* ni AU katika lugha ya Kiingereza ilhali ukitafsiri neno hilo katika lugha ya Kiswahili linakuwa *Umoja wa Afrika* na kifupisho chake kinakuwa ni UA. Ukiangalia maneno haya yanafanana kimaana na hata katika vifupisho vyake kuna mfanano fulani wa matumizi ya herufi ingawa yametofautiana katika mpangilio.

Tatu, vifupisho huweza kutafsiri kwa njia ya uundaji wa herufi au neno jipya, katika mbinu hii vifupisho hutafsiri kwa kuegemea muundo wa lugha husika na hivyo kutokuwepo kwa mfanano wowote wa herufi au neno baina ya M.A na M.P. Kwa mfano neno *Institute of Kiswahili Research* hufupishwa kama *IKR* katika lugha ya Kiingereza wakati katika Kiswahili neno hilo limetafsiriwa kama *Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili* na kufupishwa kama TUKI. Ukiangalia vifupisho hivi viwili yaani *IKR* na *TUKI* havina mfanano wowote wa kiherufi ingawa vinafanana kimaana.

Ufupishaji ni miongoni mwa mbinu iliyopendekezwa na wataalamu kama Morris (2009), Zhang na Liu (2009) pamoja na Chang (2012) itumika katika mchakato wa upatikanaji wa tafsiri ya mazungumzo kutokana na muundo wake na hivyo husaidia sana katika ufanikishaji wa idadi ya mistari na herufi kwenye kiwambo. Katika mchakato wa tafsiri ya mazungumzo ya Kiingereza kwenye filamu za Kiswahili mkakati wa ufupishaji umejitokeza kwa namna mbili ambazo ni akronimi na uhulutishaji.

Akronimi ni neno lililotoholewa toka neno la Kiingereza *acronym*. Akronimi huudwa pale ambapo herufi au silabi za kwanza za makundi ya maneno huwekwa pamoja na kutoa neno jipya. Kwa mujibu wa Pyles (1971) Waingereza ndio watu wa kwanza waliogundua matumizi ya akronimi ingawa utumiaji mkubwa wa akronimi hujitokeza zaidi katika nchi ya Marekani. Kutokana na maendeleo ya sayansi na teknolojia ambayo yamesaidia kukuza mawasiliano miongoni mwa mataifa mbalimbali duniani, kumesababisha matumizi makubwa ya akronimi na hivyo kuweza kuwa na akronimi za kimataifa, kitaifa na hata za kibinafsi (Crystal, 2004).

Humeid na Altai (2013) wameainisha aina mbili za akronimi ambazo ni akronimi zinazotamkwa kwa herufi tu kama vile U.S.A (*United States of America*) na O.A.U (*Organisation of African Union*) pamoja na akronimi zinazotamka kwa mfumo wa neno kama vile TUKI (*Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili*) na NATO (*North Atlantic Treaty Organisation*). Humeid na Altai wanaendelea kusema kwamba akronimi nyingi katika lugha mbalimbali duniani huundwa kwa herufi au silabi tatu na huangukia katika aina ya maneno ya nomino za pekee. Hivyo basi uandishi wake huandikwa kwa herufi kubwa ingawaje akronimu nyingine huweza kuandikwa kwa herufi ndogo kutokana na kuzoeleka kwa watumiaji. Katika mchakato wa tafsiri ya filamu za Kiswahili kumekuwa na matumizi ya kifupisho cha akronimi kama ifuatavyo:

M.A

21. Silaha gani za maangamizi wakati tayari umeniambia mtu anapesa, tena pesa ndefu (Filamu ya *Love and Power*)
22. Hiyo balbu ni kuchomeka na kuchomoa shika hii elfu kumi utakula na watoto asubuhi (Filamu ya *Vita Baridi*)

M.P

21. -What kind of WMD I can use? You have
- already told me that the guy is filthy rich
22. -You will replace the bulb later
- have this Tshs 10,000

Data namba 21 na 22 katika M.P unabaini matumizi ya akronimi ambayo ni *WMD* yenye maana ya Weapons of Mass Destruction, na *Tshs* yenye maana ya *Tanzanian shillings*. Akronimi zote hizi zinaingia kwenye aina ya akronimi inayotamkwa kwa herufi moja moja ingawaje katika utamkaji wa akronimi ya *Tshs* inaanza na utamkaji wa herufi *T* kisha unaunganisha neno *shillings*. Akronimi ya *WMD* ni akronimi za kimataifa na hivyo hueleweka katika jamii pana duniani ilhali akronimi ya *Tshs* ni ya kitaifa yaani taifa la Tanzania na hivyo hueleweka zaidi kwa Watanzania.

Matumizi ya akronimi ya namba 21 na 22 katika M.P imesaidia sana katika kutimiza kigezo cha idadi ya mistari na herufi katika kiwambo la sivyo isingewezekana kutimiza azma hiyo kutokana na urefu wa maneno yenyewe. Crystal (2004) anaunga mkono matumizi ya akronimi kwa kusisitiza kuwa hakuna sababu yoyote ya kutumia neno ambalo ni refu na ngumu wakati linaweza kufupishwa kwa njia ya akronimi na hivyo kuokoa muda wa utamkaji, nafasi na urahisi wa kulielewa na kukumbuka kwa watumiaji.

Humeid na Altai (2013) wao wanadai kuwa wakati mwingine akronimi hutumika kama tasifida yaani neno linalopunguza ukali wa maneno, kuonesha muundo mpya wa uandishi wa maneno pamoja na kuitambulisha jamii. Ukiangalia akronimi ya *Tshs* inadhibitisha kauli ya Humeid na Altai ya uonesha muundo mpya kwani herufi ya kwanza ndiyo pekee inayoandikwa kwa herufi kubwa. Watu wengi huelewa kwamba herufi zinazotumika katika akronimi huandikwa kwa herufi kubwa hadi hapo zitakapokuwa zimezoeleka kwa sana na hadhira ndipo zinapoweza kuandika kwa herufi ndogo. Sambamba na hilo utamkaji wa akronimi *Tshs* ni tofauti na utamkaji wa akronimi zilizozoeleka kwani yenyewe huanza na kutamka herufi *T* kisha humaliza neno zima la *shillings*. Vilevile akronimi ya *Tshs* inatumika kuitambulisha shilingi ya Kitanzania na Tanzania kwa ujumla wake.

Ufupishaji wa uhulutishaji ni miongoni mwa mbinu ya uundaji wa maneno katika lugha mbalimbali duniani. Uhulutishaji hujitokeza pale ambapo vijishemu vya maneno

huchukuliwa na kuwekwa pamoja ili kuunda neno jipya (Rubanza, 1996; Ljung, 2003). Kwa mfano 'chakula cha jioni': 'chajio'; 'hati za kukataza': 'hataza'. Rubanza anaendelea kusema kuwa vijisehemu vinavyowekwa pamoja vinaweza kuwa katika maneno mawili au zaidi na siyo lazima viwe vyanzo vya maneno bali hutegemea neno na neno. Naye Kipacha (2007) anaongezea kwa kusema kwamba mbinu ya uhulutishaji haijitokezi sana katika lugha ya Kiswahili kama inavyojitokeza mbinu ya akronimi.

Bauer (1983) ameanisha aina za uundaji wa maneno kwa njia ya uhulutishaji ambazo ni: mosi, herufi za kwanza za neno huungana na herufi za mwisho za neno la pili; kwa mfano *breakfast + lunch* inakuwa *brunch*. Pili, herufi zote za mwanzo huungana; kwa mfano *cybernetic + organism* inakuwa *cyborg*. Na tatu, neno zima la kwanza linaungana na sehemu ya herufi za neno la pili au sehemu ya herufi ya neno la kwanza linaungana na neno zima la pili; kwa mfano *guess + estimate* inakuwa *guesstimate*. Uainishaji wa aina hii wa Bauer unadhibitishwa na Rubanza (1996) pale anaposema uhulutishaji sio lazima ufanywe na vijisehemu vya mwanzo wa neno bali huweza kujitokeza kwa namna mbalimbali. Tuchunguze matini hizi;

M.A

23. Kwa hiyo uwataarifu kuwa amepatikana mtu mwenye raha kwa babu kijijini tunapiga sura, tunaenda kurekebisha nyumba ya babu, babu, bibi, shangazi, mjomba, tunawaleta mjini waje kula raha. Mwingezeke kidogo (Filamu ya *Love & Power*)

M.P

23. -I will build house for all your family
- members starting with your grandpa.

Ukirejelea data ya 23 unabaini matumizi ya ufupisho wa uhulutishaji ya neno *grandpa*. Kwa mujibu wa mawazo ya Bauer (1983) ya uainishaji wa njia za uhulutishaji, *grandpa* ni neno lililohulutishwa kwa kuchukua neno zima la kwanza na kuliunganisha na sehemu ya herufi za neno la pili yaani *grand + parent = grandpa*. Hivyo katika zoezi zima la tafsiri ya mazungumzo ufupishaji wa uhulutishaji umesaidia kupunguza idadi ya maneno katika matini kwani badala ya kuwa na herufi kumi na mbili ukijumuisha na nafasi baina ya neno na neno katika kirai *grand parent* unakuwa na herufi saba tu. Hali hii inadhihili mawazo ya wataalamu kama vile Morris (2009), Zhang na Liu (2009), Ghaemi na Benyamin (2010) pamoja na Chang (2012) kwamba matumizi ya ufupishaji katika mchakato wa tafsiri ya mazungumzo unasaidia katika kukidhi sheria ya idadi ya mistari na herufi katika kiwambo kwani kuna baadhi ya herufi zinapunguzwa katika neno.

HITIMISHO

Makala haya yametali mikakati ya tafsiri ya mazungumzo ya Kiingereza kwenye filamu za Kiswahili. Makala haya yamegundua kwamba katika mchakato wa tafsiri ya mazungumzo kwenye filamu za Kiswahili kumekuwa na matumizi mbalimbali ya mikakati kama vile udondoshaji, uondoaji, uingizaji, ufafanuzi kimuhtasari, tarakimu na ufupishaji. Mikakati hii imetofautiana kimatumizi katika filamu teule kutokana na tofauti za idadi ya matini, mawazo yanayowasilishwa pamoja na umahiri wa mtafsiri katika mchakato mzima wa tafsiri ya mazungumzo. Pamoja na hayo lakini mikakati uliotawala katika filamu zote mbili ni udondoshaji ukifuatiwa na uondoaji, uingizaji, ufafanuzi kimuhtasari, tarakimu na ufupishaji. Vilevile kumekuwa na mwingiliano mkubwa wa mikakati ndani ya matini moja hususani kwenye mikakati wa udondoshaji na uondoaji.

Marejeleo

- Bankole, A. (2006). Dealing with Abbreviations in Translation ktk *Translation Journal*. Vol. 10. No. 4.
- Bauer, L. (1983). *English Word-Formation*. Cambridge: Cambridge University.
- Beaugrade, R. na Wolfgang, D. (1981). *Introduction to Text Linguistics*. New York: Longman.
- Catford, J. C. (1965). *A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics*. Nairobi: Oxford University Press.
- Chang, Y. (2012). A Tentative Analysis of English Film Translation Characteristics and Principles. Theory and Practice in Language Studies ktk *Academic Publisher Manufactured*. Finland Vol. 2, No. 1, uk 71-76.
- Chiaro, D. (2009). Issues in Audiovisual Translation ktk Munday, J. (Mhr). *The Routledge Companion to Translation Studies*. New York: Routledge Taylor & Francis Group
- Ching-Ting, L. (2010). "Analysis of English Subtitles Produced for the Taiwanese Movie Cape No. 7". Auckland University of Technology (Tasnifu ya Uzamili - Haijachapishwa)
- Cronin, M. (2009). *Translation Goes to the Movies*. New York: Routledge
- Crystal, D. (2004). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press. (2nd ed)
- Diaz-Cintas, J. (2003). Audiovisual Translation in the Third Millennium ktk Anderman, G. M (Mhr) *Translation Today: Trends and Perspectives*. Clevedon: Multilingual Matters Limited
- Englert, B. (2010). In Need of Connection: Reflections on Youth and the Translation of Film in Tanzania ktk *Wiener Zeitschrift für Kritische Afrikastudien*. Stichproben
- Englert, B. & Moreto, N. P. (2010). Inserting Voice: Foreign Language Film Translation as a Local Phenomenon in Tanzania ktk *Journal of African Media Studies* Vol. 2/2, uk. 225-239.
- Fawcett, P. (1997). *Translation and Language: Linguistic Theories Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing
- Ghaemi, F. & Benyamin, J. (2010). Strategies used in the Translation of Interlingual Subtitling ktk *Journal of English Studies*. Vol. 1 (1), uk. 39-49.
- Halliday, M. A. K. & Hassan, R. (1976). *Cohesion in English*, New York: Longman
- Horton, P. (2007). How to Tackle Translation Problems in a Text on Rugby: Translating Culture and Style in Football, Identity, Place: The Emergence of Rugby Football in Brisbane. From <http://www.essays.se/essay/d3>. Retrieved in January 27, 2014
- Humeid, A.M.A.A. & Altai, A.A. (2013). Errors in English and Arabic Acronyms Made by Iraqi University Students of Translation ktk *International Journal of Humanities and Social Science*.
- Ivarsson, J. (2003). *A Short Technical History of Subtitles in Europe* (Online). Available on www. Transedit.st/history.htm
- Kipacha, A. (2007). *Utangulizi wa Lugha na Isimu*. Dar es Salaam: Chuo Kikuu Huria cha Tanzania
- Kitsao, J. (1995) *Mbinu za Uandishi*. Nairobi: Nairobi University Press.
- Koolstra, C. M., Peeters, A. L. & Spinhof, H. (2002). The Pros and Cons of Dubbing and Subtitling ktk *European Journal of Communication*. Vol. 17 (3), uk. 325-354.
- Kristiansen, J. S. (2008). "Intralingual Subtitling of Norwegian Film: Representing the Audio Aspect in the best way Possible for both a Hearing and a Hard of Hearing Audience". Universitetet i Stavanger (Tasnifu ya Uzamili - Haijachapishwa)
- Ljung, M. (2003). *Making Words in English*. Lund: Student Litteratur.
- Mogadam, L. & Shabanipoor, M. (2013). Application of Ellipsis and Lexical Cohesion in Subtitling and Dubbing: The Case of Prison Break TV Series. *Journal of Foreign Language Teaching and Translations Studies*. Vol 2, No. 2. uk. 70-90

- Morris, J. (2009). "An Investigation into Subtitling in French and Spanish Heritage Cinema". The University of Birmingham (Tasnifu ya Uzamili-Haijachapishwa)
- Mponguliana, J. A. J. (1982). "The Deveelopment of Film in Tanzania". Dar es Salaam: Chuo Kikuu cha Dar es Salaam (Tasnifu ya Uzamili- Haijachapishwa)
- Murguia, E. (2004). "Syntactic Identity and Locality Restriction on Verbal Ellipsis". University of Maryland (Tasnifu ya Uzamivu-Haijachapishwa).
- Newmark, P. (1988). *Approaches to Translation*. Singapore: Prentice Hall International (UK) Ltd.
- Ngunguti, M. A. (2013). "Problems of Kiswahili-English Translations as Reflected English Subtitles in Selected Tanzanian Kiswahili Movies". Dar es Salaam: Chuo Kikuu cha Dar es Salaam (Tasnifu ya Uzamili- Haijachapishwa)
- Nida, E. (1964). *Towards a Science of Translating*. Leiden: E. J. Brill.
- Ogechi, N. O. (2002). *Mbinu za Mawasiliano kwa Kiswahili*. Eldoret: Moi University Press
- Pembe, H. (2010). "The Challenges of Translating Poetic Texts: The Case of Paul. Sozigwa's Wimbo wa Lawino" Dar es Salaam: Chuo Kikuu cha Dar es Salaam. (Tasnifu ya Uzamili Haijachapishwa)
- Pyles, T. (1971). *The Origin and Development of the English Language*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, Inc
- Rubanza, Y. I. (1996). *Mofolojia ya Kiswahili*. Dar es Salaam: Chuo Kikuu Huria cha Tanzania.
- Shule, V. (2011). *Tanzanian Films: Between Innovation and Incompetence* ktk Kerr, G. (Mhr) *African Theatre: Media and Performance*. New York: Boydell & Brewer Inc
- TUKI (2009). *Kamusi ya Kiswahili Sanifu*. Nairobi: Oxford University Press.